

TANULMÁNY

Az alkotmányos követelmények hivatkozási tipológiája becsületsértési és rágalmazási ügyekben hozott büntetőítéletekben*

✉ Szomora Zsolt egyetemi docens, Szegedi Tudományegyetem (Szeged)

A nemrégiben meghozott 13/2014. (IV. 18.) AB határozat a valódi alkotmányjogi panasz bevezetése óta először semmisített meg büntetőítéletet, a Siklósi Járásbíróság elsőfokú és a Pécsi Törvényszék másodfokú határozatát. Nem túlzás tehát az állítani, hogy ez az AB döntés mérőföldkőnek számít a magyar jogrendszer történetében. A megsemmisített bírói döntéseket egy polgármester sértett sérelmére elkövetett rágalmazás és becsületsértés miatt indult büntetőeljárásban hozták, az Alkotmánybíróság azonban azt állapította meg, hogy a büntetőjogi felelősség megállapítása sérti az Alaptörvény IX. cikk (1) bekezdésében deklarált véleménynyilvánítási szabadságot. Az alkotmányjogi panasszal támadott első fokú ítélet a cselekmény minősítésével összefüggésben, a büntetőjogi felelősség megállapításával kapcsolatos mérlegelése során hivatkozott a közhatalmat gyakorlók büntetőjogi becsületvédelme kérdésében hozott korábbi, 36/1994. (VI. 24.) AB határozatra, az Alkotmánybíróság azonban ezzel együtt sem találta alkotmányosnak a büntetőbíróság mérlegelését. Erre figyelemmel érdemes megvizsgálni azt, hogy a magyar büntetőbírói gyakorlat az elmúlt időszakban hogyan alkalmazta a 36/1994. (VI. 24.) AB határozatban lefektetett jogértelmezési követelményeket, hogy vonta bele érvelésébe és mérlegelésébe az AB által rögzített alapjogi szempontokat. Egy ilyen vizsgálat egyfajta állapotfelmérést nyújthat abban a kérdésben, hogy a büntetőbírói gyakorlat – figyelemmel az alkotmányjogi panasz bevezetésére is – mennyire készült fel az alapjogi mércék alkalmazására, a büntetőnormák alkotmánykonform értelmezésére.

A *véleményszabadság* alapjoga módszertani szempontból, a szakjog és alkotmányjog érintkezésének kérdése szempontjából (is) kiemelkedő jelentőségű, hiszen a *nullum crimen sine lege* elve mellett ez az a másik alapjog, amely természeténél fogva a legszorosabban „kénytelen érintkezni” a büntetőjogi dogmatika rétegével, közelebbről a véleményszabadságot korlátozó büntetőtörvényi tényállásokkal és azokat értelmező, alkalmazó joggyakorlattal.¹ Így nem tűnik véletlennek, hogy a *közhatalmat gyakorlók büntetőjogi becsületvédelmének* kérdése volt az, amellyel kapcsolatban első ízben fektetett le alkotmányos értelmezési követelményt az Alkotmánybíróság [36/1994. (VI. 24.) AB

hat.]. S így aztán az sem véletlen, hogy húsz évvel később, elsőként ugyanebben a kérdéskörben került sor egy büntetőítélet megsemmisítésére [13/2014. (IV. 18.) AB hat.]. A büntetőjogi becsületvédelemre vonatkozó bírói gyakorlatnak tehát immáron két évtizede kell az Alkotmánybíróság által lefektetett mércéket alkalmaznia.

Az alkotmányjogi szakirodalom a kérdéskörrel elsősorban a közszereplő politikusokat érő bírálatokkal kapcsolatban foglalkozik (lásd a III. pontot), ezek azok az esetek és ítéletek, amelyek nagyobb közérdeklődésre tartanak számot és ezért nem ritkán kifejezetten nagy sajtót kapnak. Ezért e tanulmány bevezetője-

* E tanulmány a Bolyai János kutatási ösztöndíj támogatásával készült.

¹ A módszertani kérdés jelentőségét mutatja, hogy például a német jogirodalomban már készült kifejezetten a becsületvédelemre vonatkozó alkotmányjogi mércék büntetőjogi átültetését elemző monográfia (Askaryar, Mares: Die strafrechtsdogmatische Umsetzung der verfassungsrechtlichen Vorgaben zu Art. 5 Abs. 1 GG. Hamburg, Kovac Verlag, 2010.). A kapcsolatot szorosnak értékelő megállapításom nem a büntetőjog egészére, hanem az *anyagai büntetőjog és az alapjogok kapcsolatára* vonatkozik. Ugyanis büntetőeljárás jog és az alkotmányos garanciák közötti „átfedés” az anyagi joghoz képest is intenzívebb és sokrétűbb. Talál az a német jogirodalomból származó kifejezés, amely a büntetőeljárás jogot megalvadt alkotmányjogként jellemzi (így Jahn, Matthias: Strafprozessrecht als geronnenes Verfassungsrecht – Hauptprobleme und Streitfragen des § 136a StPO. Juristische Schulung. 2005. 1057.).

ként – némileg provokatív módon – én inkább egy másik sértetti kört érintő, a bírói gyakorlat számára napi rutinként jelentkező cselekménytípust szeretnék említeni, idézve az ítéletben rögzített vaskos, gyalázkodó kifejezéseket. Egy 2005-ből származó ítéletben megállapított tényállás szerint a vádlott a következő inkriminált kijelentéseket tette a vele szemben közlekedési szabályszegések miatt intézkedő rendőrökre: „korábban rendőr voltam, ismerem az eljárás menetét, ha be mertek vinni, pipázni fogtok”, „senkiházi f...kalapok, bunkó rendőrök vagytok, semmibe sem néztek benneteket”, „a buzi kopasz századosnak meg a hülye kurvájának úgysem fognak hinni”, „takarodj a hülye mobiltelefonoddal a p...ba”, „rohadt rendőrség”, „ne találkozzunk az utcán, ezek után, mert ki egyenlitem majd a számlát”.²

A bírói gyakorlat ismeretében nem különösebben meglepő, hogy e kijelentések miatt a bíróság becsületsértés vétségében [1978. évi Btk. 180. § (1) bek. a) pont] mondta ki bűnösnek a vádlottat. Az már sokkal inkább elgondolkodtató, hogy indokolásában a következőt mondta: „Akkor tehát, amikor a vádlott a vele szemben intézkedő rendőröket a fentebb részletezett kifejezésekkel illette, átlépte a szabad véleménynyilvánításhoz való jog alkotmányosan védett kereteit, ezért cselekménye a büntetőjog keretein belül nyert értékelést. Ez áll összhangban az Alkotmánybíróság 36/1994. (VI. 24.) AB határozatában kifejtettekkel is.”³ A kérdés a következő: valóban a büntetőjogi felelősség megállapítása áll összhangban az AB idézett határozatával?

A 36/1994 (VI. 24.) AB határozat (a továbbiakban AB határozat) megszületése óta világossá vált, hogy e döntés több szempontból is különleges. Egyrészt a véleményszabadság mint a demokratikus jogállam egy kitüntetett alapjoga szempontjából az ún. alaphatározatok körébe tartozik,⁴ amelyek nem sokkal a rendszerváltozást követően lebontották a véleménynyilvánításnak a pártállami rendszerben lefektetett korlátait.⁵ Különleges abból a szempontból is, hogy a büntetőjogi jogalkalmazás számára először fektetett le kötelező értelmezési eredményt, ún. alkotmányos követelményt (ehhez lásd a II. pontot). Végül pedig kiemelendő, hogy az Alaptörvény negyedik módosításának fényében ezen korábbi alaphatározat egyes megállapí-

tásai már nem tarthatók.⁶ A mércéket részben újraértelmezi és cizellálja az újonnan hozott 13/2014. (IV. 18.) AB határozat.

I.

A tanulmány célja és módszere

A tanulmány célja annak részletes megvizsgálása, hogy a 36/1994. (VI. 24.) AB határozatban lefektetett jogértelmezési mércék hogyan érvényesültek, vagy hogyan nem érvényesültek a büntetőbírói gyakorlatban. Ehhez egyrészt a BH-füzetekben publikált bírósági határozatokat, másrészt pedig az anonim határozatok tárába⁷ 2006 és 2012 között feltöltött bírósági határozatokat vizsgáltam meg. Összesen 30 büntetőügyben keletkezett 70 határozatot elemeztem, ezek közül a kutatás szűk témája szempontjából relevánsakat fogom hivatkozni. A kutatás elsősorban módszertani jellegű: nem az AB határozat és nem a büntetőbírói határozatok tartalmi helyességét vizsgálom, hanem azt kísérelm meg feltárni, hogy a büntetőbírók a konkrét büntetőügyekre hogyan, milyen érveléssel alkalmazták az AB mércéit, hivatkozzák-e, és ha igen, helyes kontextusban hivatkoznak-e az AB határozatra. E tanulmányban tehát a vizsgált *útételek hivatkozási tipológiáját* kísérelm meg felállítani.⁸

A határozatok szövegének vizsgálata mellett természetesen elengedhetetlen az alkotmányjogi és a büntetőjogi szakirodalom (vázlatos) áttekintése is, már csak azért is, mert a szakirodalomnak – ideális kölcsönhatás esetében – az ítélezésre is reflektálnia kell(ene), illetve hatnia kell(ene) rá. Szükséges továbbá felvázolni azt az értelmezés kereteit meghatározó jogi mátrixot, amelyben a bíróságnak minősítenie kell a közhatalmat gyakorlók sérelmére elkövetett rágalmozási, becsületsértési cselekményeket. Ezt követően kerülhet sor a hivatkozási tipológia vizsgálatára, ami az időbeli tényező figyelembe vételével csak az 1994. évi alaphatározat vonatkozásában végezhető el, az új 13/2014. (IV. 18.) AB határozat vonatkozásában – természetesen – még nem.

A kutatás első látásra akár jogtörténeti helyzetképnek is tűnhetne. Ám a szűk témán túlmutató, a jövő-

2 Debreceni Városi Bíróság 63.B.797/2005/15. sz. ítélet, amelyet a másodfokon eljáró Hajdú-Bihar Megyei Bíróság (18. Bf. 663/2006/4. sz.) és a felülvizsgálati eljárás során a Legfelsőbb Bíróság is helybenhagyott (Bfv.1.666/2007/5. sz.).

3 A fenti idézett elsőfokú ítélet 13. oldala.

4 Alaphatározatként szolgál a büntetőjogi és polgári jogi becsületvédelem alkotmányos kereteit a későbbiekben vizsgáló AB határozatok számára. A büntetőjogi relevanciával bírók közül lásd pl. 1233/B/1995., 34/2004. (IX. 28.) és 13/2014. (IV. 18.) AB határozatok.

5 A véleményszabadságot érintő másik neves alaphatározat a gyűlöletbeszéd kérdésével foglalkozó 30/1992. (V. 26.) AB határozat.

6 A IX. cikk (4) bekezdése ugyanis nevesített korlátként állítja a véleményszabadság elé az emberi méltóságot. Az Alkotmány a véleményszabadsághoz kapcsolódóan semmilyen nevesített korlátot nem tartalmazott.

7 <http://www.birosag.hu/ugyfelkapcsolati-portal/anonim-hatarozatok-tara>

8 Szélesebb empirikus bázison alapuló, az Alkotmány és az AB határozatok büntetőjog-gyakorlati hivatkozását vizsgáló kutatást először Bencze Máttyás végzett a magyar szakirodalomban (Diszítőelem, álcázóháló vagy tartóoszlop. A büntetőbírói gyakorlat és az Alkotmány. Fundamentum. 2007. 3. 5–21.). Kutatása döntően a BH-füzetekben publikált ítéleteket vette alapul és nem volt bűncselekmény-specifikus. En a vizsgálatot egy bűncselekményi körre szűkítem és anonim határozatokat is figyelembe veszek. Vizsgálatom tárgya tehát szűkebb körű, ugyanakkor „mélyfúrás jellegű”.

re is kimutató jelentősége annak felmérésében áll, hogy a *büntetőbírói gyakorlat az elmúlt két évtizedben mennyire készült fel az alkotmánykonform normaértelmezés alkalmazására*, ami a bíróságnak az Alaptörvény 28. cikke értelmében most már alkotmányos szinten, explicit módon deklarált kötelezettsége, s amely az Alaptörvénnyel bevezetett *alkotmányjogi panasz* útján most már ki is kényszeríthető.⁹

II.

A 36/1994. (VI. 24.)

AB határozatról – röviden

Az AB 1994. évi döntése az 1978. évi Btk. 232. §-ban foglalt hatóság vagy hivatalos személy megsértése bűncselekményi tényállását a véleményszabadságot alkotmányellenesen korlátozóknak találta és ezért megsemmisítette. Továbbá lefektette azokat az alkotmányos kereteket, amelyek alapulvételével a büntetőbíróságoknak a Btk.-ban fennmaradó rágalmozás és becsületsértés tényállásait értelmezniük kell, amennyiben azokat közhatalmat gyakorló személy vagy politikai közszereplő sérelmére követik el. A vizsgálat szempontjából a határozat rendelkező részéből a 3. pontot szükséges kiemelni. Eszerint:

„A Btk. 179. és 180. §-ainak alkalmazásánál alkotmányos követelmény, hogy a szabad véleménynyilvánításhoz való jog által alkotmányosan védett, így a nem büntethető véleménynyilvánítás köre a közhatalmat gyakorló személyekkel és intézményekkel, valamint a közszereplő politikusokkal kapcsolatos véleménynyilvánítást tekintve tágabb legyen, mint más személyeknél.

A hatóság vagy hivatalos személy, valamint a közszereplő politikus becsületének csorbítására alkalmas – e minőségére tekintettel tett –, értékítéletet kifejező

véleménynyilvánítás alkotmányosan nem büntethető; a becsület csorbítására alkalmas tényállítás, híresztelés, illetve ilyen tényre közvetlenül utaló kifejezés használata pedig csak akkor büntethető, ha a becsület csorbítására alkalmas tény állító, híresztelő, illetve ilyen tényre közvetlenül utaló személy tudta, hogy a közlése lényegét tekintve valótlan vagy azért nem tudott annak valótlanágáról, mert a hivatása vagy foglalkozása alapján reá irányadó szabályok szerint – az adott állítás tárgyára, a közlés eszközére és címzettjeire tekintettel – elvárható figyelmet vagy körültekintést elmulasztotta.”

E megállapítások értelmében a közhatalmat gyakorlók és a közszereplő politikusok – az „átlagemberhez” képest – *gyengített* becsületvédelemben részesülnek csak.¹⁰ Ez azonban a Btk. szövegéből egyáltalán nem következik,¹¹ hanem azt az AB az alkotmánykonform normaértelmezés egyik formájaként,¹² ún. alkotmányos követelményként állapította meg.¹³ Közvetlen jogszabályi felhatalmazás híján vitatható ugyan, hogy erre volt-e hatásköre,¹⁴ és nem utolsósorban *problemátikus* az alkotmányvédelem választott eszközének, azaz az *alkotmányos követelménynek az absztrakt normakontroll keretében való megállapítása*,¹⁵ hiszen az Alkotmánybíróság eszköztárában 1990 és 2011 között rendelkezésre álló (akár absztrakt, akár konkrét) normakontroll nem tette lehetővé, hogy az AB a bírói jogértelmezést közvetlenül befolyásolhassa.¹⁶ A bírói gyakorlat alkotmánybírói felülvizsgálatát lehetővé tévő alkotmányjogi panasz intézménye hiányának, illetve bevezetése szükségességének kérdése már a korábbi szakirodalomban is felmerült.¹⁷ Az AB e határozatában valójában nem jogértelmezési, hanem normaalkotási szándékkal járt el.¹⁸ Az ügy előadó bírójára, Sólyom László AB elnöksége lejártaival maga ismertette el, hogy az AB itt valójában „beleírt a Büntető Törvénykönyvbe”.¹⁹

E kritikai megállapítások mellett is le kell azonban szögezni, hogy a bíróságoknak az AB által adott értel-

9 Ennek első példája a már többször említett 13/2014. (IV. 18.) AB határozat.

10 Ez a gyengített védelem egyébként egész Európában általános jelenség, amely a történeti fejlődés eredménye [Koltay András: 61. §. In: Az Alkotmány Kommentárja (szerk. Jakab András). Budapest, Századvég, 2009. 2238.], s nem kis mértékben az e kérdésben igen aktív strasbourgi Emberi Jogi Bíróság (továbbiakban EJEB) ítélezésének következménye (Koltay András: A közeleti szereplők hírnév- és becsületvédelmének elemei az Európai Unió államaiban. Magyar Jog. 2013. 10. sz. 577.).

11 Kiemelendő, hogy a rágalmozás és a becsületsértés tényállásainak szövege 1978 óta változatlan (lásd 1978. évi Btk. 179. és 180. §-ait és a 2012. évi Btk. 225. és 226. §-ait). Ezzel szemben a bírói gyakorlat változására hívja fel a figyelmet Halmai Gábor: Közszereplők személyiségvédelme kontra közügyek vitathatósága. Fundamentum. 2000. 2. sz. 18.

12 Vö. Szomora Zsolt: Az alkotmánykonform normaértelmezés és a büntetőjog – problémafelvetés. In: Sipienti sat. Ünnepi kötet dr. Cséka Ervin professzor 90. születésnapjára (szerk. Juhász-Nagy-Fantoly). Szeged, Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, 2012. 459-469.

13 Halmai Gábor: Die Meinungsfreiheit in der Rechtsprechung des ungarischen Verfassungsgerichts. In: Festschrift für Klaus Stren für 65. Geburtstag (Hrsg. Burmeister et al.). München, Beck, 1997. 960; Sólyom László: Az Alkotmánybíráskodás kezdetei Magyarországon. Budapest, Osiris, 2001. 481.

14 Igy Illésy István: Az Alkotmánybíróság működésének kezdeti problémái. Jura. 2001/1. sz. 63-64.; Halmai Gábor a hatásköri aktivizmus példaként jelöli meg a döntést (Becsületvédelem és sajtószabadság. Fundamentum. 2004/4. sz. 82.), Hornyák Szabolcs pedig a jogalkalmazás el nem fogadható elvi irányításaként jellemzi azt [A véleménynyilvánítás szabadságát korlátozó bűncselekmények alakulása a rendszerváltozástól napjainkig. In: Tanulmányok Dr. Földvári József professzor 80. születésnapja tiszteletére (szerk. Gál-Hornyák). Pécs, Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, 2006. 111.].

15 Sólyom: i. m. (13. jegyzet) 482.

16 Vö. Sajó András: A szólásszabadság kézikönyve. Budapest, KJK, 2005. 153. és 182.

17 Lásd pl. Halmai Gábor: Az alkotmány mint norma a bírói jogalkalmazásban. Fundamentum. 1998/3. sz. 81; Benzze: i. m. 7.

18 Koltay: i. m. 2013 (10. jegyzet) 581.

19 A „nehéz eseteknél” a bírói erkölcsi felfogása jut szerephez. Sólyom Lászlóval, az Alkotmánybíróság elnökével Tóth Gábor Attila be-
szelgetett. Fundamentum. 1997/1. sz. 40. (kiemelés az eredeti szövegben).

mezési követelményt figyelembe kellett venniük, ellenkező esetben az alkotmány értelmezésére végső soron hivatott szerv döntésével szembe menve *alkotmányosértő ítélet* születik, még akkor is, ha alkotmányjogi panasz hiányában egy ítélet alkotmányosértő voltát az AB 1990 és 2011 között nem mondhatta ki. Mint azt a büntetőbírói döntések elemzéséből látni fogjuk (VI. pont), az esetek nagy részében maga a büntetőbíróóság is szükségesnek tartotta az AB határozat hivatkozását, figyelembe vételét. Az empirikus elemzés tehát az alkotmányjogi aggályok mellett is indokolt.

III.

Büntetőjogi szakirodalmi helyzetkép

Ahogy az előző részben látható volt, az *alkotmányjogi szakirodalom* széles körben foglalkozik az AB határozattal. A *büntetőjogi szakirodalom* feladata – ahogy a bírói gyakorlat is – az, hogy az AB mércéit a büntetőjogi dogmatika kategóriáiba átültesse. Ehhez képest meglepő, hogy húsz év alatt egyetlen témaspecifikus tanulmány sem született,²⁰ az általános szakirodalomhoz sorolható tankönyvek és kommentárok pedig igen hézagosan foglalkoznak a kérdéssel.

A legszélesebb körben használt „kapcsos kommentár” idézi az AB határozat rendelkező részét, megfogalmazza a közszereplők szélesebb körű tűrési kötelezettségét, de érdemi büntetőjog-dogmatikai következtetéseket már nem von le, sőt, az AB határozattal ellentétes bírósági határozatokra hivatkozik.²¹ Már a büntetőjogi dogmatika nézőpontjából és a *rágalmazással* kapcsolatban felállított követelmények (ún. rágalmazási szándék, rágalmazási gondatlanság) értékelésével tárgyalja a kérdéskört *Horváth Tibor*²² és *Vida Mihály*.²³ Azt – a bírói gyakorlat szempontjából is igen kardinális kérdést – pedig, hogy az AB határozat a *becsületsértés* vonatkozásában gyakorlatilag jogellenességet kizáró okot állapít meg, és a közhatalmat gyakorló személy sérelmére történő elkövetéskor kizárja a bűncselekmény megállapítását, csak kevesen mondják ki.²⁴ A tankönyvirodalom általában adós

marad a témakör említésével, ami egyébként didaktikailag sem helyeselhető.

IV.

Értelmezési mátrix – a cselekmények minősítését meghatározó jogi környezet

A büntetőjogi szakirodalommal ellentétben az alkotmányjogi szakirodalomban megjelenik az a helyes felismerés, hogy a közszereplők gyengített becsületvédelme, azaz a sérelmükre elkövetett rágalmazás és a becsületsértés miatti felelősség korlátozásának, kizárásának jogforrása gyakorlatilag a *szokásjog*, s hogy ez a helyzet a szokásokat meghaladó mértékű feladatokat és felelősséget ró a bírói gyakorlatra.²⁵ Ha a bíróság egy közhatalmat gyakorló személy sérelmére elkövetett rágalmazás vagy becsületsértés miatti büntetőjogi felelősséget vizsgálja, akkor jelenleg a következő „jogforrásokat” kell figyelembe vennie:

- A törvényi tényállásokat megállapító Btk.
- Az arra épülő, a bírói gyakorlatban konkretizálódó és az eseti döntésekből absztrahálható dogmatikai réteg.
- Az Alkotmány és az arra épülő 36/1994. (IV. 24.) AB határozat, valamint újabban az Alaptörvény és az arra épülő 13/2014. (IV. 18.) AB határozat, amely részben meghaladja az előbbi (e tanulmányban csak az alaphatározattal foglalkozom).

– Az Emberi Jogok Európai Egyezménye és az EJEK igen széleskörű, átfogó esetjoga.²⁶

Nem nehéz belátni, hogy ennek a jogi mátrixnak az alkalmazása más módszereket és más típusú felkészültséget követel a büntetőbíráktól ahhoz képest, mint amit a szűken vett büntetőjog-dogmatikai módszerekkel alkalmazhatóvá tehető törvényi tényállások kívánnak meg (pl.: a Btk. 166. § szerinti segítségnyújtás elmulasztása vagy a Btk. 197. § szerinti szexuális kényszerítés). De más típusú szemléletmód szükséges ahhoz képest is, mint amelyet a keretdiszpozíciók (pl. közlekedési, gazdasági bűncselekmények) alkalmazása követel meg. A keretdiszpozíciók esetén ugyan különböző jogágak, Btk.-n kívüli jogi normák rétegződ-

20 Egy az alkotmányos büntetőjog témájával átfogóan foglalkozó cikkében egyedül *Wiener A. Imre* szentel több oldalnyi értékes fejtegetést a kérdéskörnek (Alkotmány és Büntetőjog. Állam- és Jogtudomány XXXVIII. évf. 1995, 91–114.).

21 Így pl. a BH 1995. 6. sz. alatt közzétett eseti döntésre. *Kónya István*: Az emberi méltóság és egyes alapvető jogok elleni bűncselekmények. In: Magyar büntetőjog. Kommentár a gyakorlat számára (szerk. Kónya). 3. kiadás. Budapest, HVG-Orac, 2013. 872, 876, 886.

22 A szabadság és emberi méltóság elleni bűncselekmények. In.: Magyar Büntetőjog Különös Rész (szerk. Horváth-Lévay). Budapest, Complex, 2009. 150.

23 Az emberi méltóság és egyes alapvető jogok elleni bűncselekmények. In.: Anyagi büntetőjog. Különös rész I. (szerk. Karsai). Szeged, Iurisperitus, 2013. 201, 206.

24 *Vida Mihály*: A szabadság és emberi méltóság elleni bűncselekmények. In: A magyar büntetőjog különös része (szerk. Nagy). Budapest, Korona, 1999. 202; *Kis Norbert-Hollán Miklós*: A magyar büntetőjog különös része II. Budapest, Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó, 2008. 174; *Szomora Zsolt*: Az emberi méltóság és egyes alapvető jogok elleni bűncselekmények. In: Kommentár a Büntető Törvénykönyvhöz (szerk. Karsai). Budapest, Complex, 2013. 477. *Wiener A. Imre* már idézett cikkében azt szorgalmazta, hogy e jogellenességet kizáró okot valójában kodifikálni kellene, nem pedig értelmezési követelményként lefektetni (*Wiener A.*: i. m. 112.).

25 *Koltay*: i. m. 2013 (10. jegyzet) 577, 582.

26 Az EJEK-esetjogát az AB határozat II.2. pontja is áttekinti. Lásd még *Halmai*: i. m. (14. jegyzet) 83–85.; *Sajó*: i. m. (16. jegyzet) 77–120., különösen 98–102.; *Koltay*: i. m. 2009 (10. jegyzet) 2236–2237, 2242–2243.

nek egymásra, azonban ezek a legtöbb esetben konkrét, részletszabályokat tartalmazó normák, nem pedig elvont, absztrakt alapjogok. A büntetőbíróság feladata a véleményszabadság korlátainak megállapításával kapcsolatban azért sem könnyű, mert magának az AB-nek is részben ellentmondásosak a határozatai.²⁷ Továbbá az AB mércéi részben eltérnek az EJEB mércéitől, és a kettő viszonyát az ítéletben helyesen kellene figyelembe venni és értelmezni.²⁸ Mint említettem, a büntetőjogi szakirodalom nem nyújt valódi támogatást a bírói gyakorlatnak e kérdésben.

V.

A büntetőbírói gyakorlat – általános jellemzők

A bővebb empirikus anyag elemzése előtt érdemes összefoglalni azt, amit a szakirodalomból már ismerhetünk a közhatalmat gyakorlók sérelmére elkövetett rágalmozási és becsületsértési ügyekkel kapcsolatban. Fontos kiindulópont, hogy a közszereplőkkel szemben gyakorolható véleménynyilvánítás, kritika körét már az AB határozat előtt maga a bírói gyakorlat elkezdte rágítani,²⁹ és vitathatatlan, hogy az AB hatására ez a folyamat felerősödött, az ítéletekben elkezdtek hivatkozni az AB határozatra.³⁰ A rágalmozási ügyekre általában jellemző, hogy a valóság bizonyítását az AB határozat értelmében kötelezően elrendelik, és ezzel összefüggésben jelentőséget tulajdonítanak a tényközlés valótlanságára vonatkozó tudattartalomnak (az ún. rágalmozási szándéknak vagy gondatlanságnak).³¹ Igaz az is, hogy szép számban születtek felmentő ítéletek.³² Azt azonban szem előtt kell tartani, hogy ezek meghozatalára döntően a politikai élet szereplőit érintő ügyekben került sor. Így e megállapítás nem vonatkoztatható az AB határozat teljes hatókörére, amely a közhatalmat gyakorló nem politikai szereplőkre is kiterjed (ennek jelentőségéhez lásd a VI.5. pontot).

A BH-ban publikált döntések alapján az is látható, hogy a rágalmozással ellentétben a becsületsértési ügyekben jóval nagyobb a bizonytalanság. Különösen

abban a kérdésben, hogy mikor valósít meg a közszereplőt érintő, tényközlést nem tartalmazó kritika bűncselekményt (becsületsértést). *Bencze Mátys* azt is kimutatta, hogy e döntések indokolásaiban a bíróság nem mindig hozta a saját ítéletét megfelelő tartalmi összefüggésbe az AB határozattal.³³

E megállapítások fényében vizsgáljuk meg a büntetőítéleteket, *különös figyelemmel a nagyobb fokú bizonytalansággal jellemzett becsületsértési ügyekre*. A bírói gyakorlat bizonytalanságát az az adat is alátámasztja, hogy az anonim határozatok tárából származó hús vizsgált büntetőügyből tizennyolc ügy csak harmadfokon zárult jogerősen. Ez az arány kiugró ahhoz képest, hogy egyébként harmadfokú ügyek elenyésző számban fordulnak elő, ha valamennyi büntetőeljárást vesszük figyelembe.³⁴

VI.

A büntetőbírói gyakorlat – hivatkozási tipológia

A következőkben az AB határozatra való hivatkozás mikéntje szerint tipizálom a vizsgált ítéleteket, azt vizsgálom, hogy a döntések indokolása érvelési szempontból koherens-e. A hivatkozások vizsgálatának fő szempontja az, hogy a bírósági határozat idézi-e az AB határozat *rendelkező részét*, hiszen az *alkotmányos követelményt* a rendelkező rész fekteti le. A második vizsgált kérdés pedig az, hogy az AB határozat idézése esetén az alkotmányos követelménynek megfelelően dönt-e a bíróság, avagy sem.

Egy bírósági határozat akár több típusba is besorolható. Mivel a határozatok tartalmi helyességét nem vizsgálom, ezért nem feltétlenül fűzöm össze az elsőfokú döntéseket a jogorvoslati döntéseikkel, a vizsgálat céljához ez nem szükséges.

Egy elsőfokú döntés akkor is önálló hivatkozási típust képviselhet, ha végül a jogerős döntés megváltoztatta. A jogorvoslati döntéseket akkor említem együtt a megelőző döntésekkel, ha ugyanazt a hivatkozási metódust követik.

27 A rendes bírói gyakorlat bizonytalansága mögött – többek között – erre hívja fel a figyelmet *Halmi*: i. m. (14. jegyzet). 93.

28 Jelen tanulmány keretei közt csak az eltérés tényének említésére szorítkozhatok, annak tartalmi feltárására, részletes vizsgálatára nem tudok sort keríteni. Az AB határozatban lefektetett, a *becsületsértésre vonatkozó feltétel nélküli jogellenességet kizáró ok*, azaz hogy az AB által meghatározott körben (becsületsértő értéktételek) a véleménynyilvánítás korlátlan, mindenestre szokatlan Európában [vö. *Koltay*: i. m. 2013. (10. jegyzet) 583.]. Az AB határozattól eltérően az EJEB bizonyos szűk körben megengedi a büntetőjogi beavatkozást. Az AB és az EJEB mércéinek az a döntés tud egyaránt megfelelni, amely a büntetlenség követelményéből indul ki, hiszen az AB döntés alapján a büntetőjogi felelősség kizárása nem sérti a büntetőjogi beavatkozást szűk körben megengedő európai standardot.

29 A BH 1994. 300. sz. alatt közölt határozat kapcsán erre mutat rá *Sajó*: i. m. (16. jegyzet) 156.

30 *Bencze*: i. m. 16–17.

31 *Halmi* olyan rágalmozási ügyet is említ, ahol a bíróság „szigorúan követi az AB vonatkozó határozatát” [*Halmi*: i. m. (14. jegyzet) 86.].

32 *Halmi*: i. m. (11. jegyzet) 18–19.

33 *Bencze*: i. m. 17.

34 A másodfellebbezés és így a harmadfokú eljárás lehetősége csak akkor nyílik meg, ha az első és a másodfokú bíróság döntése a bűnösség kérdésében különbözik [lásd *Be.* 386. § (1) bek.]. Ezért ritka a harmadfokú eljárás. A becsületsértési ügyekben ellenben gyakori, hogy az első fokú bíróság bűnösítő ítéletét követően a másodfokú bíróság bűncselekmény hiányában felmenti a vádlottat, s így megnyílik a harmadfokú eljárás lehetősége. A vizsgált sérteti kör vonatkozásában tehát nagy a bizonytalanság abban a kardinális kérdésben, hogy mely becsületsértő kijelentések minősíthetők egyáltalán bűncselekményeknek, és melyek nem.

1. Rágalmazási ügyek – erős AB-hatás, jó szubszumció

A közszereplők sérelmére elkövetett rágalmazás miatt indult ügyekről elmondható, hogy jellemzően jól követik az AB határozat intencióit, a rágalmazásra vonatkozó rendelkező részt – helyes kontextusban – hivatkozzák,³⁵ egy részük érdemben vizsgálja a rágalmazási szándékot és/vagy a rágalmazási gondatlanságot is.³⁶

E sorban is külön említést érdemel a Fővárosi Ítéltábla 3. Bhar.232/2010/5. sz. végzése, amely öt elemből álló, az AB határozat elveinek – szinte teljesen – megfelelő szubszumciós tesztet állít fel.³⁷ Ezek szerint a következő szempontok vizsgálandók:

– a magánvádló – azaz a Bt. – közszereplőnek minősül-e;

– fennáll-e a közérdek: a magánvádló tevékenységével kapcsolatban kialakult-e olyan nyílt közéleti vita, amely a vele szemben megfogalmazott tényállítások jogszerűségét alátámasztanak, azaz fennáll-e a közéleti szereplők szükségszerűen magasabb tűrésküszöbbel rendelkezésének esete;

– van-e a vádlott kijelentéseinek ténybeli alapja;

– a vádlott betartotta-e a rá vonatkozó szakmai szabályokat;

– a vádlott a magánvádlóra vonatkozó tények híresztelésénél az elvárható figyelmet, vagy körültekintést tanúsította-e, avagy azokat elmulasztotta; a strasbourgi eseti döntések megfogalmazása szerint jóhiszeműnek minősíthető-e.”

A rágalmazási ügyekben a vizsgált határozatok tehát alátámasztották a fent említett jogirodalmi megállapításokat (lásd V. pont).

2. Az AB és az EJEB mércéinek keverése

A Fővárosi Ítéltábla Nehrer Péter vezette tanácsa 2009-től hivatkozza az EJEB-döntéseit is.³⁸ Ez mindenképpen előremutató és a vizsgált ítéletek között egyedülálló gyakorlat. Az EJEB-döntésekre való hivatkozás módszertana azonban még nem kiforrott, a hivatkozások nem kellően rendszerezettek, nem vehető ki az érvelés módszertana, releváns precedensek hiányoznak, míg nem relevánsakat is említ az ítélet. Hiányosság, hogy az AB és az EJEB mércéket egymás

mellett említik ezek az ítéletek, a kettő tartalmi viszonyát nem vizsgálják, és nem tisztázzák, így a – becsületsértés kapcsán – részben eltérő mércéket keverik.³⁹ Azaz a vádlottat a becsületsértés vádjá alól nem azért mentik fel, mert az AB határozat alapján a közhatalmat gyakorló személy sérelmére elkövetett becsületsértés egyáltalán nem büntethető, hanem a felmentés alapja az az EJEB-mérce, amely bizonyos jóhiszemű tényalappal rendelkező erős kritika esetén tiltja a büntetőjogi beavatkozást. Erre láthatunk példát az előző pontban idézett szubszumciós teszt végén is.

3. Mérlegelési szereptévesztés

Találtam két olyan határozatot is, amelyek az AB határozat rendelkező részét nem hivatkozzák, viszont a határozat indokolásából terjedelmes részeket idéznek, azt a látszatot keltve, mintha maguk mérlegelnék az érintett alapjogok kollízióját.⁴⁰ Pedig az AB elvégezte a mérlegelést és a rendelkező részben lefektette ennek eredményét az alkotmányos követelmény formájában.

4. A gyalázkodás büntetendő – az AB határozat mint álcázóháló

Az álcázóháló kifejezést *Bencze Mátyás* arra az érvelési módra használja, amikor a bíróság úgy tesz, mintha az AB hivatkozott határozatából vezetné le a saját döntését, de valójában, tartalmát tekintve az érvelése ellentmond az AB határozatnak, azaz ellentétesen dönt.⁴¹ Ebből a szempontból a *becsületsértési* ügyek kapcsán az ún. gyalázkodási küszöböt kell említeni, amely töretlenül érvényesül a büntetőbírói gyakorlatban. Az AB határozat rendelkező része gyakorlatilag azt mondta ki, hogy a közhatalmat gyakorlók sérelmére elkövetett becsületsértés (az AB terminológiájában „értéktételelet kifejező véleménynyilvánítás”) alkotmányosan nem büntethető. A büntetőbírói gyakorlat azonban ezzel szembe megy, és az indokolatlanul durva, súlyosan gyalázkodó kifejezéseket továbbra is bünteti. Az AB határozatát álcázóhálóként használó bírói ítéletek pedig úgy tesznek, mintha mindez az AB határozatból következne.

35 Vas Megyei Bíróság 3.Bf.12/2008/5. (2.); e döntést helyben hagyó Győri Ítéltábla végzése (ügyszám nem elérhető; 2. o.); Veszprémi Városi Bíróság 7.B.2121/2006/12. (11–12.); Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Bíróság 3.Bf.974/2007/6. (6.); Mezőkövesdi Városi Bíróság B.191/2006/36. (14.); Fővárosi Ítéltábla 3.Bhar.341/2009/6.

36 Veszprémi Városi Bíróság 7.B.2121/2006/12. (13.); Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Bíróság 3.Bf.974/2007/6. (9.); Mezőkövesdi Városi Bíróság B.191/2006/36. (14.); Fővárosi Ítéltábla 3.Bhar.232/2010/5. (5.)

37 Ítélet 5.

38 Fővárosi Ítéltábla 3.Bhar.341/2009/6.; Fővárosi Ítéltábla 3.Bhar.292/2009/10.; Fővárosi Ítéltábla 3.Bhar.32/2010/5.; Fővárosi Ítéltábla 3.Bhar.232/2010/5. Érdekes megemlíteni, hogy ugyanez a bírói tanács egy 2008-as döntésében még nem hivatkozik az EJEB-gyakorlatra (Fővárosi Ítéltábla 3.Bhar.135/2008/5), az első általam talált és EJEB-hivatkozást tartalmazó határozat az elsőként idézett 2009-es döntés.

39 Részletes tartalmi elemzés helyett utalok *Koltay András* megállapításaira, amelyeket a Babus-ügyben (Fővárosi Ítéltábla 3.Bhar.32/2010/5.) hozott döntéséről írt kiváló elemzésében tett (Jogesetek Magyarázata. 2010/3. sz. 35.). A többi általam vizsgált ítélet is pontosan ugyanezeket a tüneteket mutatja.

40 Fejér Megyei Bíróság 1.Bf.242/2006/22. (5–6.); Győri Ítéltábla Bhar.37/2008/5. (3.).

41 *Bencze*: i. m. 19.

Itt kell utalni a tanulmány bevezetőjében hivatkozott debreceni ítéletre, amely a *büntetlenséget statuáló AB-határozatra hivatkozva bűnösít*.⁴² A gyalázkodás büntetendősége két publikált BH-ban is megjelenik, s e BH-kat más bíróságok döntései is előszeretettel hivatkozzák (az azzal ellentétes AB-határozattal együtt). Az álcázóhálót megvalósító érvelési alaptévedést a BH 1995. 6. sz. határozat testesíti meg, amelynek kiemelt ratio decidendije így szól: „A hatóságra vagy a hivatalos személyre tett lealacsonyító, szidalmazó, becsmérli és az emberi méltóságot durván sértő kijelentések – az alkotmánybírói határozat folytán – legfeljebb a becsületsértés vétségét valósítják meg [...]” Szintén gyalázkodás miatt büntet a BH 2001. 99. sz. határozat is.

Álljon itt két tipikus érvelési fordulat. „E tekintetben a bíróság az Alkotmánybírói határozat 36/1994. (VI. 24.) AB határozatának indoklását vette alapul, mely szerint két alkotmányos alapelv, a véleménynyilvánítás szabadsága, illetve az emberi méltósághoz való jog ütközése esetén a közhatalom gyakorlóinak védelmében a véleménynyilvánítás szabadsága csak kisebb mértékben korlátozható. Azonban jelen esetben a vádlott olyan magatartást tanúsított, amely esetben a büntetőjogi védelem a sértett vonatkozásában indokolt.” – mondta ki egy becsületsértő kifejezés kapcsán a bíróság.⁴³ A Fővárosi Bíróság két ítéletben is beidézti az AB határozat rendelkező részét, majd így folytatja: „Természetesen a bíráltnak vannak határai; nyilvánvaló, hogy az nem mehet el a gyalázkodó jellegig.”⁴⁴

A gyalázkodás büntetendősége olyannyira gyökeret vert a bírói gyakorlatban, hogy a gyalázkodási küszöb-re való hivatkozás *felmentő ítéletekben* is rendszeresen előfordul. Azaz a bíróság – egyébként az AB határozatára való hivatkozás mellett – a vádlottat nem azért menti fel, mert a becsületsértés az adott sértett sérelmére alkotmányosan – egyáltalán – nem büntethető, hanem azért, mert a becsületsértő kifejezés nem éri el a büntetendő gyalázkodás szintjét.⁴⁵ „Ez azonban nem indokolatlanul bántó, nem megalázó, messze nem éri el azt a szintet amelyet e körben a töretlen bírói gyakorlat a 36/1994. (VI.24.) AB határozat értelmezési alapelveit figyelembe véve megkívánna ahhoz, hogy bűncselekmény kerülhessen megállapításra.” – indokolja felmentését a bíróság.⁴⁶ Sőt, a gyalázkodás tilalmának említése *nem releváns esetekben is* – mintegy intelmként – elő-

fordul ítéletek indokolásában, tehát rágalalmazási ügyekben is emlegeti a bíróság az e bűncselekmény szempontjából irreleváns gyalázkodási küszöböt. „Végül utal az ítéletábra arra, hogy a közszereplőkkel kapcsolatban a nem büntethető véleménynyilvánítás köre tágabb, azonban a bíráltnak is vannak határai, nem mehet el a gyalázkodó jellegig, nem tartalmazhat a bírálathoz elengedhetetlenül szükségeseken túlmenő, a becsületsértést sértő kijelentéseket.”⁴⁷ Hasonló okfejtésekkel más ítéletekben is találkozunk.⁴⁸

5. A gyalázkodás büntetendő – az AB határozat nem létezik

Feltűnően sok azoknak az ítéleteknek a száma, amelyek gyalázkodó kijelentéseket becsületsértésként úgy büntetnek, hogy nem tesznek említést az AB határozatról, azt egyáltalán nem hivatkozzák. Nem követik el tehát azt a feltűnő érvelési hibát, mint az álcázóhálót alkalmazó előbbi döntések, ezt azonban úgy érik el, hogy negligálják az AB határozatot. Feltűnő ugyanakkor, hogy ezekben az ügyekben nem politikai közszereplők a sértettek, hanem *nem politikus hivatalos személyek*: jegyzők és hivatali előadók, rendőrök, közjegyzők.⁴⁹ Pedig kétségtelen, és az AB határozat rendelkező részéből is kitűnik, hogy a határozat valamennyi közhatalmat gyakorló személyre kiterjed, nem csak a politikusokra. A *Halmai Gábor* által említett felmentő ítéletek kizárólag a politikai szereplőket érintettek.⁵⁰ Ha e személyi kör mögé nézünk, az „egyszerű hivatalos személyek” vonatkozásában pont az ellenkezőjét mutatja a bírói gyakorlat. Ezt felismerve és beismerve mondja azt később – az AB határozat előadó bírói teendőit ellátó – Sólyom László, hogy az AB határozat még magukat a bíróságokat is védtelenül hagyta a becsületsértő kijelentésekkel szemben.⁵¹ A nagyszámú ítélet alapján kijelenthető, hogy a büntetőbírói – az AB határozat figyelmen kívül hagyásával – ezt a helyzetet nem fogadta el, s ezekben a bűnösítő ítéletekben nem is hivatkozott az AB határozatra.

E felfogás szemléletes példáját adja az a bíró, aki egy polgármester sérelmére elkövetett ügyben hivatkozta az AB határozatot, de a jegyző sérelmére elkövetett becsületsértés esetén már nem. A két döntés között

42 Debreceni Városi Bíróság 63.B.797/2005/15.

43 Székesfehérvári Városi Bíróság 6.B.1778/2004/32. (5-6.).

44 Fővárosi Bíróság 20.Bf.9866/2007/2. (4.); Fővárosi Bíróság 20.Bf.6953/2009/6. (3.).

45 Fejér Megyei Bíróság 1.Bf.1/2008/4. (4.); Egri Városi Bíróság 22.B.308/2008/14.; Heves Megyei Bíróság Bf.225/2009/4., Legfelsőbb Bíróság Bfv.II.960/2009/3.; Fővárosi Ítéletábra 5.Bhar.200/2008/5. (4.); Fővárosi Bíróság 20.Bf.6953/2009/6. (3.).

46 Szentendre Városi Bíróság 4.B.119/2009/8. (8-9.).

47 Debreceni Ítéletábra Bhar.I.131/2008/4., (3.).

48 Mezőkövesdi Városi Bíróság B.191/2006/36. (14.); Fejér Megyei Bíróság Bf.46/2009/4.; Fővárosi Ítéletábra 5. Bhar. 157/2009/5.; Vas Megyei Bíróság 3. Bf.12/2008/5. (3.).

49 Mezőkövesdi Városi Bíróság B.232/2006/16.; Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Bíróság 7.Bf.1070/2007/10., Debreceni Ítéletábra Bhar.III.449/2008/6.; Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Bíróság 9.B.493/2007/5.; Debreceni Ítéletábra Bf.III.636/2007/3.; Lenti Városi Bíróság 2.B.74/2006/40.; Legfelsőbb Bíróság Bfv.II.889/2007/8.; Gyöngyösi Városi Bíróság 6.B.4/2008/4.; Fővárosi Ítéletábra 3.Bhar.72/2009/7.

50 *Halmai*: i. m. (14. jegyzet) 18-20.

51 *Sólyom*: i. m. (13. jegyzet) 482.

alig egy hónap telt el.⁵² Az ilyen döntések módszertani érdekessége tehát, hogy nem is próbálják meg az AB által lefektetett szempontokat mérlegelni, más-képp mérlegelni, vagy az AB határozat becsületvédelmet elimináló álláspontjával vitatkozni, hanem az alapjogi konfliktust ezekben az ítéletekben fel sem fedezik, így alkotmányos mércéket nem is emlegetnek.

6. A gyalázkodás sem büntetendő – kakukktojás

Mindössze két olyan – az AB mércéjét valóban követő – döntést találtam, amely szerint a gyalázkodás sem büntetendő.⁵³ A Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Bíróság ítéletében e megállapítást egyébként tipográfiai úton is hangsúlyozni kívánták, ezért a leírás során azt aláhúzták és félkövérrel szedték. Ezek a hivatkozási szempontból helytálló ítéletek sajnos kakukktojásnak tekinthetők.

VII. Összegzés

A vizsgált büntetőbírósi határozatok alapján a következő kép rajzolódik ki. A közhatalmat gyakorlók és más közszereplők sérelmére elkövetett *rágalmazások* kapcsán a *bírói gyakorlat* sikeresen *átvette az AB mércé-*

it. A Fővárosi Ítéltábla gyakorlatában az EJEB-precedensekre hivatkozás is megjelenik, ennek módszertana azonban még nem kiforrott. A rágalmazási ügyekkel ellentétben a *becsületsértési ügyek* hivatkozási, *érvelési deficitet* mutatnak. A gyalázkodás büntetésével a bírói gyakorlat nemcsak, hogy szembement az AB határozatával, hanem ezt sok esetben érvelési hibával, az AB határozatra való álcázó hivatkozással vagy az AB határozat elhallgatásával tette.

A bírói gyakorlatnak a jövőben jobban fel kell készülnie az alkotmányos értelmezési követelmények szakszerű alkalmazására, nem csak az alkotmányosság tartalmi követelményeinek érvényesítése érdekében, hanem azon praktikus okból is, hogy az *alkotmányjogi panasz 2012. évi bevezetése* folytán az ilyen deficitet mutató döntéseket az Alkotmánybíróság megsemmisítheti – ahogyan ezt nemrég a 13/2014. (IV. 18.) AB határozat meg is tette. A jövőben a büntetőbírósnak ezt az új AB határozatot, az abban lefektetett alkotmányos követelményeket, és nem utolsósorban az Alaptörvény módosított IX. cikkét kell majd figyelembe vennie.⁵⁴ Ugyanakkor – ideális esetben – az alkotmányjogi panaszok nyomán hozott AB döntésekkel a jövőben már módszertani segítséget is kaphat a büntetőbírói gyakorlat, ami a 2012 előtti helyzethez képest lényeges előrelépést jelenthet.

52 Mezőkövesdi Városi Bíróság B.191/2006/36. és Mezőkövesdi Városi Bíróság B.232/2006/16.

53 Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Bíróság 3.Bf.974/2007/6.; Pécsi Ítéltábla Bhar.II.99/2011/7.

54 E módosítás, azaz emberi méltóság nevesített korlátként állítása – véleményem szerint – az eddigiekben követett gyalázkodási mérce fenntartását, alkotmányos legitimitását teszi lehetővé.